

Hortobágyi Nemzeti Park – a *Puszta*

Kiemelkedő Egyetemes Értékének Meghatározása

Részes Állam: **Magyarország**

Ref. sz: **474rev**

A felvétel dátuma: **1999**

Rövid leírás

A „Hortobágyi Nemzeti Park – a *Puszta*” az Alföldön Magyarország keleti országrészében található mintegy 75 ezer hektáros világörökségi területe a kultúrtáj kiemelkedő példája, amely több mint kétezer éve őrzi érintetlen és látható bizonyítékát a hagyományos legeltető földhasználatnak, és példázza az ember és a természet harmonikus kapcsolatát. A *Puszta* nagy kiterjedésű síkság, ahol a földhasználatok olyan sajátos módjai, mint az állattartás, ezen belül a szilaj tartású állatállomány legeltetése alkalmazkodott a szikes legelő, szteppék, rétek, vizes területek természetes adottságaihoz.

A helyszín felvétele óta történt jelentős tudományos vizsgálatok bizonyítják, hogy a fátlan szikesek a pleisztocén időszak vége óta folyamatosan a táj jellemző karakterét adták. A Hortobágy nyílt területei alkalmasak lévén legeltetési módszereikhez, megfelelő feltételeket biztosítottak a térség települései és népessége számára. Az őskorban kelet felől számos népcsoport vándorolt a Kárpát-medencébe. Az Kr.e. 2000 körül érkező nomád csoport volt az első, amely lenyomatát otthagyta a természetes tájon számos temetkezési halom (kurgánok) formájában, amelyek legtöbbször száraz területeken, de vízvételi lehetőséghez közel található. Később ezeket másodlagos temetkezési helyként használták más népcsoportok, néhány esetben keresztény templomok épültek rajtuk. Település dombok (tellek) szintén találhatóak a (nemzeti) parkban, amelyek a neolitikumi ősi települések helyét jelölik. A magyarok a IX. század végén érkeztek a Kárpát-medencébe, és a Tisza folyó környéki területeket foglalták el. A középkorban a települések a Debrecen-Tiszafüred vonalat követték. Fő csoportjuk a mai Hortobágy, Nagyhegyes, Nádudvar és Nagyiván településekkel meghatározható térségben helyezkedett el. Dokumentált feljegyzések mutatják, hogy sokuknak templomuk volt. A XIII. sz. elejére a Hortobágyon sűrű településhálózat volt pásztorkodáson alapuló gazdasággal.

A térség XIV. századtól kezdődő folyamatos elnéptelenedésével a települések eltűntek. A *Puszta* tágas síkján nádból és ágakból készült ideiglenes építmények voltak az egyetlen emberkéz alkotta, épített elemek, amelyek menedéket nyújtottak embernek és állatnak a mostohább időjárási körülmények között. A XVIII. és korai XIX. századból fennmaradt jellegzetes, kőből és téglából épült közösségi építmények a hidak – a Kilenclyukú híd és a Zádor híd –, és a *csárdák*, az általában két egymással szembenéző, egyszintes, nádfedezésű, vagy esetenként cseréppel vagy zsindellyel fedett épületből álló vidéki fogadók, amelyek inni- és enni- és szállást biztosítottak az utazóknak. A legismertebb csárdák Balmazújváros, Hortobágy, Nagyhegyes, Nagyiván és Tiszafüred térségében találhatóak.

A XIX. sz. közepétől vízrendezési rendszerek létesültek a Tisza folyó árvizeinek szabályozására. Ez a korábbi vizes élőhelyek részleges kiszáradását eredményezte, amelyeket rétekké vagy szántóföldekké alakítottak. A természetes legelő vízellátottságának csökkenése a legelő hozamát is csökkentette, ez pedig a jelentős túllegeltetés egyik fő oka volt a XX. sz. elején. Erőfeszítések történtek a Hortobágy területhasználatának változatosabbá tételére, amelyek közül a legeredményesebb a mesterséges halastavak létrehozása volt 1914 és 1918 között, majd ismét az 1950-es években.

A *Puszta* kultúrtája kiemelkedő látványminőséggel rendelkezik, festői, hatásos táji elemek mintázataival és kombinációjával, amelyek egyedi jellegét biztosítják, közöttük az esztétikai minőséget, valamint a topográfiai és látványelemek egységét. A töretlen látóhatárt csak ritkán zavarják meg fák, facsoportok, települések vagy vonalas létesítmények (légvezetékek és töltések). Az ember alkotta/épített elemek harmonikusan illeszkednek e tájba, a fenntartható tájhasználati módok hozzájárultak a fajok és élőhelyek változatosságának és a tájkép sajátos arculatának megőrzéséhez. A világörökségi helyszín területén belül alig él állandó lakosság, de a legeltetési szezonban - áprilistól októberig - több száz állattartó legeltet itt ma is. Az ő hagyományos pásztorkodásuk, kapcsolódó társadalmi viselkedési formáik, kézművességük szellemi kulturális örökségükben is megnyilvánul.

(iv) kritérium: A magyar *Puszta* egy pásztortársadalom által formált kultúrtáj kivételes fennmaradt példája.

(v) kritérium: A Hortobágyi Nemzeti Parki táj a több ezer éves hagyományos tájhasználatok ép és látható nyomait tartja fenn, és az ember és természet közötti harmonikus kapcsolatot példázza.

Integritás

A Hortobágyi Nemzeti Park által reprezentált *Puszta* a természetes gyepek, löszhátak, szikes legelők, rétek és kisebb nagyobb vizes élőhelyek (főként mocsarak) összetett mozaikja, amely már az őskorban ideális körülményeket biztosított a pásztorkodás számára, és amely már a nagy állattartó kultúrák megjelenése előtt létezett e térségben. E vizes-gyepes élőhely-mozaikban a kultúrtáj természetes alapja, a hagyományos és folyamatos tájhasználat bizonyítéka több mint négy évezreden át megőrződött és az attribútumok változatosságában jut kifejezésre, köztük a hagyományos állattartáshoz és a pásztorkodáshoz kapcsolódó az ember alkotta elemekben. A Hortobágyi Nemzeti Park 1972-ben történt létesítésével a hivatalos védettség (természetvédelmi területként) megfelelő körülményeket biztosít ezen attribútumok és a tájhasználati folytonosság megőrzéséhez a helyszínen. A helyszín határain kívül, azzal szervesen összefüggő, illetve mozaikosan elkülönült zavartalan, folyamatosan hagyományos legelőtájként hasznosított, gyepes területek találhatóak, amelyek egy védőövezet létrehozásának alapját képezik.

Hitelesség

A történetileg kialakult tájhasználat főbb elemei (külterjes állattartás legeltetéssel, részben hagyományos háziállat-fajtákkal, illetve természetes állapotukban fenntartott nem használt területek) máig fennmaradtak, és a kultúrtáj megőrizte szerkezetét, funkcionális összetettségét. A tájkép arányai számos képzőművészt, költőt és író is megihlettek az évszázadok folyamán. A táj hagyományos földhasználatot kiszolgáló épített elemei (ásott kutak fából, csárdák, hidak, ideiglenes szállások) anyagukban (pl.: vályog, nád), formájukban, szerkezeti kialakításukban (vagy bizonyos elemek - például kerítések – jellegzetes hiányában) és használati módjukban őrzik és tovább éltetik a századok során kialakult tulajdonságaikat és megoldásaikat. A földhasználatához kapcsolódó pásztor, kézműves és egyéb közösségi hagyományok (népszokások, vásárok) megőrzését tudatos művelésük és átadásuk is biztosítja.

Védelmi és kezelési követelmények

A Hortobágyi Nemzeti Parkot 1972-ben hozták létre. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény szabályozza azon tevékenységeket, amelyek hatással lehetnek a helyszín jellegére és minőségére, így például a földhasználatot (legeltetést, kaszálást, nádvágást stb.), az építkezéseket és

a látogatók fogadását. A felvételkor a Hortobágyi Nemzeti Park területe 74.820 hektár volt. Azóta a nemzeti park területe mintegy 81 ezer hektárra növekedett. A helyszín a *Natura 2000 hálózat* része, a különleges természet megőrzési és madárvédelmi területek (SAC és SPA) úgy kerültek lehatárolásra, hogy részben magukban foglalják, körbeveszik a nemzeti park területét illetve attól mozaikosan elkülönült részeket is tartalmaznak. Ezért a *Natura 2000* által biztosított védelem egyúttal megfelelő keretet biztosít a védőövezet létrehozásához. A Hortobágyi Nemzeti Park természetvédelmi kezelési terve 1997-ben készült. A világörökségről szóló 2011. évi törvény alapján új világörökségi kezelési terv kidolgozására kerül sor, amely kormányrendeletként fog hatályba lépni. A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságot, mely a helyszín 75 %-a fölött gyakorol földtulajdonosi jogot, a világörökségi helyszín kezelőjeként – világörökségi gondnokság - a kultúráért felelős miniszter újra kinevezte. A világörökségről szóló törvény biztosítja egy Világörökségi Építészeti-Műszaki Tervtanács működését, amely elősegíti a helyszín értékeivel összehangolt építészeti fejlesztések színvonalas megvalósulását.

A helyszínen található régészeti lelőhelyek és műemlékek védelmét a 2001-es kulturális örökség védelméről szóló törvény biztosítja, és közhiteles hatósági nyilvántartásban szerepelnek. A kurgánok *ex lege* védettek az 1996-os Természetvédelmi törvény által. A kurgánok és a gémeskutak egy a Vidékfejlesztési Minisztérium és a Hortobágyi Nemzeti park Igazgatóság által létesített kataszterben is felvételre kerültek. Emellett a TÉKA országos tájérték kataszter is tartalmaz egyedi tájértékeket, műemlékeket, természeti és kulturális táji értékeket többek között a világörökség helyszín területéről. A Meggyes, Hortobágyi és Kadarcsi csárdák műemlékileg védett épületeinek felújítását a Hortobágyi Nemzeti Park, a védett Kilenclukú híd felújítását a Hajdú-Bihar-Megyei Közútkezelő Kht. végezte el.

Az új világörökségi kezelési terv révén átlátható irányítási struktúrák jönnek létre, amelyekbe a különféle érdekeltek bevonásra kerülnek, megteremtődnek a különböző szereplők közötti együttműködés intézményes keretei és módozatai. A világörökségi törvény alapján ugyancsak biztosított lesz a helyszín állapotának, csak úgy mint fenyegetettségének és a megőrzési intézkedéseknek követő-figyelése (monitoring), melyről rendszeres jelentés készül az Országgyűlés számára. A világörökségi kezelési tervet legalább hét évente felülvizsgálják. Annak érdekében, hogy a hagyományos tájhasználat, köztük a legeltetés fennmaradjon elengedhetetlen a földbérleti, gazdálkodási szerződések felülvizsgálata, különösen az elaprózott, 100 hektár alatti területek vonatkozásában. Az egyik elérendő védelmi stratégiai cél a horizontális, természetvédelmi célú agrártámogatások minél teljesebb körű kiterjesztése a helyszín és a jövőbeli védőövezet gyepgazdálkodására. További cél, hogy a helyszínen a kaszálás aránya csökkenjen a hagyományos legeltetés javára. El kell kerülni a gyepterületeket károsító alul- vagy túllegeltetést, az intenzív szénagzaldálkodást, amely az eredendően legeltetett élőhelyek degradációjához vezet. A jövőbeni védőövezet a modernebb szántóföldi és gyepgazdálkodás helyszíne maradhat, de el kell kerülni a tájképromboló-zavaró nagyberuházásokat. Az Európai Unió által előírt beton trágyatárolókra vonatkozó előírások derogálása útján elkerülendő az állattartó telepek kedvezőtlen, ugyanakkor hazai és nemzetközi jogszabályok és szabványok által kötelezően előírt modernizálása. Rövid távú cél a megkezdett tájrehabilitációs munkák befejezése, a vonalas létesítmények (csatornák és töltések) felszámolása, a légvezetékek földkábelre való lecserélése. Ugyancsak sürgető feladatok a tájidegen (inváziós) növényfajok visszaszorítása, ismert migrációs folyosók lehetőség szerinti lezárása; a pásztorépitmények (hodályok, szállások és gémeskutak) kataszterének megújítása, valamint a műemlékvédelmi felméréseinek kiegészítése; a pásztorépitmények felújítására pénzügyi támogatási rendszer felépítése; védőövezet kijelölése és integrálása a megyei területrendezési tervekbe és a településrendezési tervekbe.